

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת לך לך, תש"ע
מספר 833

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

אדיר ומהלל אברהם בדורו

פרשיות "לך לך" ו"וירא" הן פרשיותיו של אברהם אבינו, איתנו של עולם. "עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכולם" – כך מוסרים לנו חכמינו במסכת אבות (ה, ג). השורש נ-ס-ה (וממנו נגזר לאחר זמן השם "ניסיון") נזכר במקרא רק בעקדה. ואכן נושא העקדה עולה במשנה, באגדה, בתפילה ובמסגרות שונות בפיוט ואף קבע ז'אנר פיוטי לעצמו. אבל שאר תשעת הניסיונות לא נאמר בהם השורש נ-ס-ה, ולכן הועלו כמה הצעות במדרשים השונים בדבר מניינם של אותם ניסיונות. התיאור המפורט של ניסיונות אלו מובא בפרקי דרבי אליעזר (פרקים כו-לא). שם מוצגים הניסיונות כמערכת של חמישה זוגות על פי אבות דרבי נתן המפרט: "שנים ב'לך', שנים בשני בניו, שנים בשתי נשיו, אחד עם המלכים ואחד בין הבתרים, אחד באור כשדים ואחד בברית מילה". כפי שעולה מכאן לא כל הניסיונות הנמנים ברמזים מעוגנים במסופר בתורה, ולא בכולם ברור שבניסיון מדובר. בין כך ובין כך, עשרת הניסיונות, על פי המניינים השונים, יוצרים מבנה לסיפור חייו של אברהם ומציגים אותו בגדולתו תוך התפעלות נלהבת מאישיותו, כעולה מן התיאור הנלהב של הרמב"ם את דרכו של אברהם אבינו לאמונה בא-ל אחד. דבריו של הרמב"ם הם המנון לאברהם אבי המאמינים (הלכות עבודת כוכבים פרק א, הלכה ג):

כיון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן והתחיל לחשוב ביום ובלילה והיה תמיה היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג ומי יסבב אותו... ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבוננתו הנכונה, וידע שיש שם אלוה אחד והוא מנהיג הגלגל והוא ברא הכל ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו.

מתוך כלל דברי הרמב"ם ניתן לזהות ארבעה ניסיונות, ברם הם מובלעים בתוך סיפור הדברים כמי שאינו רוצה להתחייב, אף על פי שבפירושו למשנה במסכת אבות הוא מזהה את עשרת הניסיונות על פי פרקי דרבי אליעזר. עוד אפשר לומר ששלב החיפוש אחר הבורא וההכרה בא-ל אחד הוא הניסיון הנמנה ראשון כמעט בכל המניינים. בקפיצה של יותר מ-800 שנה אנו מבקשים להציג את פיוטו של רבי דוד קיים מן העיר מוגדור אשר במרוקו, מעורכי ספר השירים 'שיר ידידות', קובץ הפיוטים של שירת הבקשות של יהודי מרוקו. רבי דוד הוסיף פיוטים פרי עטו לכל פרשה ופרשה מן הפרשיות שבהן נוהגת שירת הבקשות, ובפרשת "לך לך" העלה בשיר מורכב במתכונת מיוחדת הקרויה קצידה (במרוקאית) את קורות אברהם בפרשתנו כשהוא מייחד מקום לעניינים שנחשבו ניסיונות בלי לציין זאת. וזה סיפור הפרשה בסגנון יצירתו המורכב של רבי דוד קיים:

אדיר ומהלל אברהם בדורו / ארז לבנון נהדר / הביע לקחו פסמי מזור.
קבל את דברי א-ל חי יוצרו / מארץ קוץ ודרדר / ארצה קנען, שם רגליו יזזור.
ארצה מצרים ירד בעברו / כי כבוד הרעב, דר - / באהלים קנן, כחו אזור.
הביט באשתו, פקדה בדרו / כי יפיה סוחרת דר / אחותי את, כי בף אמצא מעזור.
5 שרים רבים הללוה אמרו: / מראה זיוה כסמדר / בימה פרעה תקח, כי כן גזור.
אולים שבו שרה / בית מלך נבער
מבנות מאשרה / עוד מעט מזער
פה נאנה נהדרה / על פלן הנער
נכותו הרבה, כספו ובצרו / הרעיף עליו כמטר / עבד ושיפחה, גם קשב ושור.
10 צור קנא לצדיק, גדר גדרו, / לאשת חיקו נטר / נגע פרעה וגם כחל ושור.
קראו, הוכח וחקמה עברו, / מדוע פיה תאטר / מה זאת עשית לי? - לא במישור!
קח אשתך לכו אל תאחרו, / כל מקום מגש מקטר / פקדם להרבות לו בכשור.
מקדם לעי נטה שפירו / שחה שם, ושם משטר / בינו ובין לוט ובנה גשור.
בר לכב עליו שרה / דבר אל הועד
ארץ ערן מדברה / פרמל ויער
אחוז בקו משטרה / התהלך וסער
ידע פי הא-להים עזרו / עלה קצפו ויעפר / לכן אחיו פי נשבה במצור.
הריק חניכיו, חיל אזורו, / אחר מלכים חתר / השיב רכוש ונפשות ויעצור.

וְדַע כִּי יִרְעֶךָ יֵט צְוֹארוֹ / לְעַל, אֲשֶׁר בּוֹ יַעֲשֶׂר / אֲרַבֵּעַ
מֵאוֹת שָׁנִים לְעַם מְצֹר.

אַחַר יֵצֵא בְּמִרְבִּית אוֹצְרוֹ / וּשְׂכֻטָיו שָׁנִים עֶשֶׂר /
וּבְשִׁיבָה טוֹבָה תַּחְרוֹשׁ תִּקְצֹר.

35 שָׁרָה שְׂמֵרָה דְבָרֵי אֵל, מוֹפְרוֹ, / אֲמָרָה, דְּבָרוֹ יֵשֶׁר /
נִתְנָה לוֹ שְׂפָחָה, כִּי רַחֲמָה עֲצוֹר:

אִם אֲבָרְהָם הִבְטִיחָהוּ יוֹצְרוֹ / גַּם זֶה כְּעֵינֵי מְכָשֶׁר / אוֹלֵי
אֲבָנָה וַיִּחַן הַצֹּר.

הִגֵּר הָרְתָה, כְּאִישׁ יֵינֵן עֲבָרוֹ / עַל גְּבֻרָתָהּ וַתֵּשֶׁר / שְׂפָחָה
עַל רַעֲיָה גְּאָתָה כְּצוֹר.

שְׂפָחָה רַעֲיָה וַיִּצְרוּרָה / לֹא הוּן לֹא מֵהָר

רַבַּת אוֹן וּמֵאֲרָה / מִבֵּיתֵי גְּאֹר

40 יֵצֵאָה, בְּרַחֲמָה מְצֹרָה / כִּי גִזְעָה מוֹאֵר

דְּרָכֵי אֵל גְּדֹלוֹ, וּמֵה גְּבֻרוֹ, / אָב הִרְחַמְנָן לֹא נָטַר - /
אֵיכָתוֹ לְזֹרַע יוֹשֶׁבֶת שׁוֹר.

גְּלָה מִלְּאֲכוֹ בְּעֵנַן אוֹרוֹ / שְׁעַר דְּמָעָה כְּעֶתֶר / כְּבוֹדוֹ עַל
הַנְּעֻלָּבִים יִשׁוֹר.

שׁוֹבֵי, שְׂמַעֵי כָּל אֲשֶׁר יִגְזֹרוּ / יִרְעֶךָ אֲרַבָּה כְּעֶתֶר /
יִשְׂמַעְעָל תִּקְרָא שְׂמוֹ כְּעֵינֵן שׁוֹר.

קָיָם בְּבִרְיָתוֹ לְמוֹל בְּשָׂרוֹ / וּבְנֵי בֵיתוֹ לֹא נוֹתַר - / כָּל זָכַר
אֲשֶׁר לֹא מֵל וַיִּבְצֹר.

45 תִּזְקַן נְאֻזָר בְּגִבּוֹרָה אֲזָרוֹ / חוֹתֵם בְּרִיָתוֹ נָטַר / יִתְגַּדֵּל
שְׂמוֹ בְּנִבְלָל עֲשׂוֹר.

מְלֶךְ רָם עִם הוֹדוֹ וַהֲדָרוֹ / מִכֶּסֶם מְלָכוּתוֹ נִתַּר / הִבִּיא
אֲשֶׁר, וַיִּבְרַךְ לְאֵל צוֹר:

20 רְכוּשׁ קַח, מְשׁוֹרוֹ עַד תְּמוֹרוֹ / לְכָל-אִישׁ חֶלְקוֹ כְּתַר /
אֶף הַנְּפִשׁוֹת בְּרַצּוֹנֵי אֲנָצוֹר.

קַפְצֵן נִשְׁבַּע, קָיָם מֵאֲמָרוֹ / מִנְעַל עַד חוּט נִסְתָּר, / לֹא
אָקַח, מִן הַזֶּהָב עַד הַצֹּר.

רַק שְׂאֲכָלוּ בְּמִשׁוֹרָה / יְלִידֵי נֶעַר

וַחֲלָק אֲנָשֵׁי צוֹרָה / לְבַד בְּמִשְׁעָר

אֵל תַּתְּהַלֵּל בְּיָהָרָה / פִּיךָ אֵל תִּפְעֹר

25 דְּבָאָה רוּחוֹ כִּי רַב יָקָרוֹ / פֶּן מְזַכּוּתוֹ נִחְסַר / 'אֵל תִּירָא
אֲבָרָם' שְׂמַעָה וַתִּצְוֹר.

'אֵלֵי, עֵינֵי לֶךְ יִשְׁבְּרוּ / הַעֲבֹד יְהִי טַפְסֹר ? / בֶּן מִשְׁק בֵּיתִי
— קִנְיֵנִי יֵאָצוֹר ?

לִי הִבְטַחְתָּ, כִּי בְנֵי יִזְהִירוּ / כְּפָצְבָא מְרוֹם אֵל יוֹסֵר, / יוֹצֵא
חֲלָצִי, לוֹ הוֹנֵי נְצוֹר.

מְמָרוֹם דְּבָרֵי אֵל לוֹ נִהְרוֹ / 'אֵל תְּהִי זַעַף וְסָר' / הַבֵּט
וַהֲתִיבְכָה עַל מְצוֹר.

כְּדְבָרֵי, בְּנִיךָ לֹא יִסְפְּרוּ / הָאָמִינִן בּוֹ, עוֹד לוֹ סֵר, / אֶף
בִּירְשַׁת אֲרָץ חֶקֶר בְּצוֹר.

30 'מֵה לֶךְ תִּרְבָּה חֶקֶרָה ?' / שְׂדֵי בּוֹ נֶעַר

'שְׁלֵשׁ עֶגְלָה בְּבַתְיָהָ / תוֹר גּוֹזֵל נֶעַר —

קַח וְקַבֵּל בְּגִזְרָה / וְאֵל תַּעֲרַעֵר'

על המחבר

רבי דוד קיים (אלקיים) הוא כאמור אחד משלושת העורכים של קובץ הפיוטים 'שיר יידידות'. בהקדמה לקובץ מודיעים העורכים שמקצת הרווחים יוקדשו להוצאה של קובץ השירים של רבי דוד 'שירי דודים'. ספר שירים זה לא נדפס אך פורסם במהדורה פקסימילית בצירוף מבוא מאת 'י שיטריה (ירושלים תשמ"ג). כ"ז משיריו נדפסו כבר ב'שיר יידידות' — הקצידות שכתב רבי דוד לפרשיות השבוע מבראשית ועד שבת זכור. הקצידות הללו מעלות את סיפור הפרשה בצורה דרמטית תוך שילוב יסודות מאגדות חז"ל ומן הפרשנות. שיריו של רבי דוד הם בעלי נשימה אפית רחבה ומצטיינים בתיאורים מפורטים ובדיאלוגים מעניינים. בצד שירה מקראית זו כתב רבי דוד שירים אחרים, מהם ליריים רגישים ומהם בעלי מגמה דידקטית-מוסרנית. באחד משיריו הוא יוצא נגד מסיבות פאר מיותרות. שירתו כוללת חידושי מילים וחידושי צורה נועזים.

הפיוט פותח בהתפעלות רבה מאישיותו של אברהם, אשר כבש את לבם של בני דורו, שראו בו "נשיא א-להים", כדבריהם של בני חת (בר' כג:ו). המילה "בדורו" בשורה הראשונה באה להדגיש את מעורבותו של אברהם ואת המשימה שנטל עליו 'לתקן עולם במלכות שדי', וכפי שתיאר הרמב"ם: "והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם א-לוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד". עוד יש במילה זו כדי להבדיל את אברהם מנח שעליו נאמר "בדלתיו". מלבד המובא בביאורנו יש בשינוי הזה כדי לציין שאברהם התפלל על בני הדור וביקש עליהם, ואילו נח לא ביקש על בני דורו. דימוי הארז הבא בטור זה רומז אל הפסוק "צדיק כתמר יפרח, כארז בלבנון ישגא" לאמור, יש בצדיק מעצמת הארז ומיפיו ויש בו מתנובת התמר ומפריו.

תולדות חייו של אברהם מתחילים בשיירו, כמו במניינים רבים של עשרת הניסיונות, ברמז ההכרה בא-ל אחד "קבל את דברי א-ל חי יצורו", ועוברים מייד לניסיון ההליכה אל ארץ כנען, ומכאן לניסיון שאחריו — "ארצה מצרים ירד", וכבר מגיע ניסיון נוסף — "אוילים שבו שרה בית מלך נבער". הצלתו אינה מאחרת לבוא, ופרעה מצווהו "קח את אשתך לכו אל תאחרו", ואם נרצה יש כאן מעין רמז למעשה אבות סימן לבנים לעת יציאת מצרים. עם החזרה לארץ כנען נופל עליו ניסיון מלחמת המלכים, ומניסיון זה לניסיון ברית בין הבתרים וגזרת גלות מצרים תוך ההבטחה "בניך לא יספרו" (שורה 29). אך המציאות עדיין קשה ושרה כמהה לבן — "נתנה לו שפחה כי רחמה עצור", 'הגר הרתה' והתוצאה "שפחה על רעיה גאתה כצור", ומכאן לניסיון המסיים את פרשתנו — ניסיון המילה — "קיים בבריתו למוֹל בשרו".

המבנה הצורני המיוחד של הקצידה המרוקאית ומתכונת החרוזה יוצרים מצלול מיוחד הממקד את הקורא. כך הוא צליל הרי"ש במחרוזת הראשונה, וצליל זה נשאר חלק מן החרוז לאורך השיר כולו, והשינויים החלים בחריזה מבליטים את קביעות הרי"ש.

מכאן בולט החרוז 'דר' על משמעויותיו השונות: את הציווי 'לך לך' שמע אברהם "מארץ קוץ ודרדר", וכך המחיש הפייטן את הפגמים של ארם ואנשיה. בהמשך — "כי כבד הרעב דר / באהלם קנן", מציין החרוז 'דר' את הזמניות והארעיות בירידה מצרימה. בפעם השלישית מתארת המילה 'דר' את יופייה של שרה ואת "מראה זיוה כסמדר". בתוך כל עושר הצליל והמוזיקה המיוחדת המשורר מפתח דימויים ומטפורות, רמזי מקראות ומדרשי חז"ל, כשהוא משתמש במפתיע בלשונות נדירים מן המקרא ובהרבה חידושי לשון מקוריים ומעוררי עניין. הפיוט בונה דרמה מרתקת ומרבה בציטוטים

מפי גיבורי הסיפור, ומלבד זה מחרוזות השיר בנויות מחמישה טורים ארוכים ושלושה טורים קצרים, כאשר הטורים הארוכים מספרים ומפרטים את סיפור הדברים, ואילו הטורים הקצרים הם מעין תמצית ותגובה שירית למסופר - כמין מקהלה הצופה מן הצד ואומרת דברה על המתרחש על הבמה. בעת ביצוע הפיוט באשמורת הבוקר של השבת נבנית מעורבות הקהל והאהדה הגדולה לאבות לקראת קריאת הפרשה.

פרופ' אפרים חזן
המחלקה לספרות עמ"י

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע